

Голові спеціалізованої вченої ради
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова,
доктору політичних наук, професору
Остапенко Марині Анатоліївні

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора політичних наук, професора, професора кафедри політології та журналістики Університету Григорія Сковороди в Переяславі Дем'яненка Бориса Леонідовича на дисертацію Пастовенського Антона Сергійовича «Трансформація політичних відносин між Європейським Союзом та Російською Федерацією: від співпраці до конфронтації», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія

Дисертаційне дослідження Пастовенського Антона Сергійовича є актуальним, сучасним дослідженням важливої в науково-теоретичному й політико-прикладному аспектах проблеми, яка не отримала комплексного висвітлення в політичній науці. **Актуальність** дослідження А. Пастовенського зумовлена глибокими змінами у системі міжнародних відносин, спричиненими кризою європейської архітектури безпеки, переходом від моделі стратегічного партнерства до відкритого політичного й геополітичного протистояння. Протягом тривалого часу взаємодія між ЄС і РФ ґрунтувалася на поєднанні економічної співпраці, енергетичної взаємозалежності та політичного діалогу, однак поступове загострення суперечностей у питаннях безпеки, демократичних цінностей, регіонального впливу й міжнародного правопорядку призвело до суттєвої трансформації двосторонніх відносин. Особливої гостроти зазначена проблематика набула після російської агресії проти України у 2014 р. і повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р., які спричинили кардинальний перегляд підходів ЄС до співробітництва з РФ, посилення санкційної політики, переосмислення принципів європейської безпеки та активізацію процесів політичної консолідації держав-членів ЄС. У сучасних умовах трансформація відносин

між ЄС і РФ безпосередньо впливає на стабільність міжнародної системи, перспективи розвитку європейського безпекового простору, формування нових механізмів міжнародної взаємодії. Наукова актуальність теми зумовлена також необхідністю комплексного аналізу причин еволюції політики ЄС щодо РФ, визначення ключових чинників переходу від співробітництва до конфронтації, оцінки наслідків цього процесу для сучасної системи міжнародних відносин і місця України в європейському політичному та безпековому просторі.

Дисертант слушно зазначив, що остаточно не з'ясованим залишається питання, яким чином інституційно оформлене стратегічне партнерство між ЄС і РФ, що спиралося на розгалужену договірно-правову базу, економічну взаємозалежність, усталені механізми політичного діалогу та задекларовані цілі взаємної модернізації, втратило здатність забезпечувати врегулювання суперечностей шляхом політичного компромісу і трансформувалося в режим системної конфронтації (с. 19).

Наукові положення і висновки, представлені як у підсумках окремих розділів, так і в загальних висновках дисертаційного дослідження, характеризуються належним рівнем обґрунтованості, логічною структурованістю й достовірністю. Мета дослідження (с. 19) і поставлені автором завдання (с. 20) сформульовані чітко, послідовно та перебувають у логічній відповідності між собою. Позитивної оцінки заслуговує логічно структурована побудова дисертаційного дослідження, у межах якої авторові вдалося послідовно й комплексно висвітлити історико-теоретичні, методологічні та гносеологічні аспекти обраної проблематики. Результати, отримані в дисертаційному дослідженні та узагальнені автором у висновках до розділів (с. 75–79; 120–125; 175–180), а також у підсумкових висновках роботи (с. 181–187), загалом відповідають поставленим дослідницьким завданням і корелюють із визначеними метою й предметом дослідження.

Запропонований дисертантом методологічний інструментарій (с. 21–22) і використані наукові підходи забезпечили належний рівень розкриття теми

дослідження й уможливили формулювання обґрунтованих висновків. Позитивної оцінки заслуговує те, що А. Пастовенський не обмежився декларативним зазначенням відомих підходів і методів, вибір яких зумовлений міждисциплінарним характером роботи, а й переконливо обґрунтував їхню евристичну цінність, конкретизував дослідницькі завдання, для вирішення яких вони були застосовані. Міждисциплінарний характер дослідження зумовив використання теоретико-методологічного інструментарію політичної науки, теорії міжнародних відносин, правознавства та історичної науки. Теоретико-концептуальну основу дослідження сформовано шляхом продуктивного поєднання положень неореалізму, ліберального інституціоналізму, конструктивізму і дискурсивного інституціоналізму (с. 17, 20, 22, 37). Аналіз структури дисертаційного дослідження й змістового наповнення його розділів дає підстави стверджувати, що вони загалом відповідають обраній автором дослідницькій стратегії, забезпечують послідовний і логічно виважений виклад основних теоретичних положень його наукової праці.

Наукова новизна дисертаційного дослідження А. Пастовенського полягає, зокрема, у концептуалізації кризи трансформації політичних відносин ЄС–РФ як зміни режиму взаємодії; у запропонованому авторському баченні сутності політичних відносин між ЄС і РФ як історично змінної системи інституційних, безпекових, економічних, нормативно-ціннісних і дискурсивних зв'язків; в обґрунтуванні теоретичної моделі аналізу трансформації політичних відносин між ЄС і РФ через поєднання п'яти вимірів взаємодії (інституційного, безпекового, економічного, нормативно-ціннісного, дискурсивного) і трьох рівнів аналізу (структурно-безпекового, інституційно-функціонального і нормативно-дискурсивного).

Апробацію основних положень дисертаційного дослідження, здійснену в межах двох наукових конференцій, наявний доробок автора, представлений одноосібними публікаціями (три статті у фахових виданнях України та чотири публікації в інших наукових виданнях) і однією статтею, підготовленою у

співавторстві та опублікованою у фаховому періодичному виданні України, вважаю достатніми для належного висвітлення результатів дослідження. Варто відзначити, що А. Пастовенський не лише зазначив у дисертації (с. 26–27), що за темою дослідження опубліковано вісім наукових праць, але й включив чотири статті, опубліковані у фахових виданнях України, до «Списку використаних джерел» (позиції №№ 8, 34–36). Крім того, автор активно використовує результати власних наукових розвідок у тексті дисертації, що дає змогу чітко простежити його особистий внесок у розроблення заявленої проблематики.

У **першому розділі** дисертаційної роботи А. Пастовенського сформовано теоретико-методологічну основу дослідження трансформації політичних відносин між ЄС і РФ. Обґрунтовано тезу про продуктивність послуговування категорією політичних відносин для аналізу еволюції взаємодії ЄС–РФ, у порівнянні з вузьким розумінням міжнародних відносин як сукупності дипломатичних контактів або міждержавних угод, визначено сутність категорії. Визначено сутність дефініцій «співпраця» і «конфронтація» як двох різних режимів політичної взаємодії. Дисертант здійснив вдалу спробу розмежування авторського поняття «режим взаємодії» і класичного поняття «міжнародний режим». Сформовано теоретико-методологічне підґрунтя дослідження на основі поєднання положень неореалізму, ліберального інституціоналізму, конструктивізму та дискурсивного інституціоналізму.

Методологічне підґрунтя розділу становить трирівневий аналітичний підхід, який охоплює структурно-безпековий, інституційно-функціональний і нормативно-дискурсивний рівні дослідження. Запропонована дисертантом аналітична матриця (с. 46) уможливила простеження еволюції політичних відносин між ЄС і РФ від моделі співробітництва до стану системної конфронтації шляхом виявлення змін у функціонуванні ключових вимірів взаємодії, зокрема інституційної спроможності, економічної взаємозалежності, механізмів безпеки, нормативно-ціннісних суперечностей і дискурсивних практик інтерпретації.

У **другому розділі** дисертації А. Пастовенського здійснено емпіричний аналіз трансформації політичних відносин між ЄС і РФ від початкового етапу інституціоналізації прагматичного партнерства після розпаду СРСР до стану відкритої воєнно-політичної конфронтації упродовж 2022–2025 рр. Запропоновано періодизацію (виокремлено і охарактеризовано чотири етапи) трансформації політичних відносин між ЄС і РФ, яка ґрунтується на поєднанні ендогенних і екзогенних чинників. Акцентовано увагу на особливому місці у трансформації відносин між ЄС і РФ України. На початкових етапах вона виступала простором зіткнення європейського принципу суверенного вибору та російських претензій на привілейований вплив у регіоні. Події 2014 р. засвідчили фундаментальну несумісність цих моделей політичного порядку, тоді як після 2022 р. Україна стала одним із ключових чинників переосмислення архітектури європейської безпеки.

У **третьому розділі** дисертаційного дослідження автор проаналізував ключові механізми інституціоналізації конфронтаційної моделі політичних відносин між ЄС і РФ, виокремивши нормативно-ціннісний, інформаційно-дискурсивний і санкційно-інституційний виміри цього процесу.

На нашу думку, дисертант продемонстрував належний дослідницький потенціал і здатність до здійснення ґрунтовного політологічного аналізу заявленого предмета дослідження. Дисертаційна робота А. Пастовенського спрямована на заповнення наявної лакуни у вітчизняному політологічному дискурсі щодо визначення ключових складових трансформації політичних відносин між ЄС і РФ упродовж 1991–2025 рр., з'ясування впливу еволюції режимів взаємодії між цими акторами на формування сучасного європейського політичного порядку та архітектури безпеки.

Практичне значення дослідження «Трансформація політичних відносин між Європейським Союзом та Російською Федерацією: від співпраці до конфронтації» полягає в тому, що його основні положення, висновки та узагальнення можуть бути використані в діяльності органів державної влади та аналітичних центрів під час розроблення зовнішньополітичної стратегії

України, оцінювання сучасних тенденцій у відносинах між ЄС і РФ, прогнозування подальших змін у європейській системі безпеки. Дослідження А. Пастовенського становить практичний інтерес для експертного середовища, зокрема у сфері міжнародних відносин, європейської інтеграції та безпекової політики, оскільки дає змогу комплексно проаналізувати чинники переходу від партнерської моделі взаємодії між ЄС і РФ до режиму системної конфронтації. Матеріали дисертації можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти під час підготовки і викладання освітніх компонентів з політології, міжнародних відносин, зовнішньої політики, європейських студій, міжнародної безпеки, геополітики, сучасних політичних процесів. Окремі положення та висновки роботи можуть слугувати теоретико-методологічною основою для подальших наукових досліджень, присвячених трансформації міжнародного порядку, еволюції відносин між ЄС і РФ, впливу російсько-української війни на архітектуру європейської безпеки.

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження А. Пастовенського дає підстави стверджувати, що автор ґрунтовно володіє предметом дослідження, а виклад матеріалу характеризується логічністю, послідовністю та належним науковим і професійним рівнем. Загалом дисертаційна робота справляє позитивне враження завдяки своїй структурованості, аргументованості теоретичних положень і належній якості виконання. Отримані автором результати мають вагоме значення як для подальшого теоретичного осмислення окресленої проблематики, так і для практичного використання сформульованих у роботі висновків і рекомендацій.

Водночас, відзначаючи безперечні переваги дисертаційного дослідження Пастовенського Антона Сергійовича, вважаю за доцільне висловити окремі зауваження та побажання, які можуть сприяти поглибленню подальших наукових пошуків автора у сфері дослідження трансформації політичних відносин між ЄС і РФ після 2025 р., уточненню впливу еволюції

режимів взаємодії між цими акторами на формування сучасного європейського політичного порядку та архітектури безпеки.

По-перше, джерельну базу дисертаційного дослідження А. Пастовенського доцільно розширити (і включити ці праці до Списку використаних джерел) за рахунок праць провідних українських учених, які досліджують проблематику міжнародної безпеки, трансформації системи міжнародних відносин, зовнішньої політики РФ та еволюції відносин між ЄС і РФ. Насамперед ідеться про науковий доробок В. Горбуліна, присвячений питанням міжнародної безпеки, російсько-української війни та трансформації європейського безпекового простору; О. Гараня, який аналізує зовнішню політику РФ, кризу європейської системи безпеки та політику ЄС щодо РФ; М. Капітоненка, чії дослідження охоплюють проблеми зовнішньої політики ЄС і трансформації сучасної міжнародної системи; О. Коппель, науковий інтерес якої зосереджено на міжнародно-політичних аспектах європейської безпеки і ролі РФ у сучасних міжнародних відносинах; В. Чалого, який досліджує зовнішньополітичний курс РФ і її взаємини із західними державами; М. Ялі, який аналізує сучасну зовнішню політику РФ, санкційну політику ЄС та геополітичні наслідки російської агресії. Водночас видається доцільним залучення не лише індивідуальних наукових праць, а й аналітичних матеріалів провідних українських науково-дослідних та експертних установ, зокрема Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Ради зовнішньої політики «Українська призма». Поєднання фундаментальних академічних досліджень, підготовлених науковими установами НАН України та Інститутом міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, із сучасною експертно-аналітичною продукцією Національного інституту стратегічних досліджень і Ради зовнішньої політики «Українська призма» сприятиме комплексному осмисленню досліджуваної проблематики, забезпечуючи

поєднання теоретико-методологічного аналізу з вивченням актуальних політичних процесів.

По-друге, попри те, що питання типологічної природи сучасного політичного режиму РФ (авторитарного, автократичного чи тоталітарного) залишається предметом наукових дискусій, дисертантові, на нашу думку, варто було б чіткіше акцентувати увагу саме на авторитарному характері режиму путінізму в сучасній РФ, який А. Пастовенський фактично позиціонує у тексті дисертації. Такий підхід дав би змогу рельєфніше висвітлити вплив внутрішньополітичних трансформацій у РФ на динаміку її відносин з ЄС. У цьому контексті певного уточнення потребують окремі формулювання, використані автором, зокрема «внутрішня трансформація політичного режиму РФ після приходу В. Путіна до влади» (с. 94), «новий тип політичного режиму» (с. 97), «внутрішня еволюція РФ у 2000-х роках» (с. 104), «внутрішня еволюція російського політичного режиму» (с. 109), які мають доволі узагальнений характер і не повною мірою відображають роль авторитарного режиму путінізму як одного з ключових чинників трансформації політичних відносин між ЄС і РФ.

По-третє, у дисертаційному дослідженні А. Пастовенського доцільно було б приділити більше уваги аналізу ролі України як одного з ключових чинників трансформації політичних відносин між ЄС і РФ. Попри те, що події 2014 р. та повномасштабна російська агресія проти України у 2022 р. стали визначальними етапами переходу від моделі співробітництва до режиму системної конфронтації між ЄС і РФ, український вимір цієї проблематики, на наш погляд, потребує глибшого осмислення.

По-четверте, дисертаційне дослідження А. Пастовенського викладене сучасною українською науковою мовою і загалом відповідає вимогам, що висуваються до дисертаційних робіт відповідного рівня. Водночас, на нашу думку, авторові доцільно було б приділити більше уваги технічному та редакційному опрацюванню тексту, що сприяло б повнішому вираженню не лише результатів здійсненого наукового пошуку, а й належного рівня

оформлення дисертації та «Списку використаних джерел». Зокрема, потребує уніфікації вживання абревіатур назв держав, міжнародних організацій та інституцій, послідовного дотримання єдиного підходу до використання назв «Російська Федерація» (РФ) та «Європейський Союз» (ЄС). Вживання назви «Росія» доцільно диференціювати залежно від контексту та застосовувати передусім у випадках, коли йдеться про історичні, культурні, цивілізаційні чи суспільно-історичні аспекти відповідної проблематики (с. 24, 59–60, 62, 66–67, 71, 73–74, 80–92, 94–97, 99, 101–104, 109–116, 118–119, 135, 142, 167, 185). Варто також упорядкувати представлення прізвищ дослідників відповідної проблематики, дотримуючись послідовного хронологічного принципу їх розміщення (с. 18–19). З огляду на предмет дослідження, що охоплює політичні процеси і міжнародно-правові аспекти, доцільним є уніфіковане використання офіційної назви «Автономна Республіка Крим» (АР Крим) у відповідних контекстах (с. 68, 80, 108–109, 123, 135, 183).

Водночас висловлені зауваження та побажання, що стосуються окремих положень дисертаційного дослідження, а також аспектів, які, на нашу думку, потребують додаткового обґрунтування, мають дискусійний характер і спрямовані передусім на подальшу актуалізацію наукового дискурсу щодо проблематики, порушеної А. Пастовенським. Зазначені зауваження не применшують наукової цінності дисертаційної роботи і не впливають на її загальну позитивну оцінку.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам постанови Кабінету Міністрів України. Аналіз дисертації Пастовенського Антона Сергійовича засвідчив, що поставлена в дослідженні мета досягнута, задекларовані завдання успішно вирішені. Дисертація є самостійним, завершеним дослідженням, яке демонструє наукову зрілість і теоретико-методологічну підготовленість її автора. Тема дисертації є актуальною як із теоретичної, так і прикладної точок зору, її структура добре продумана, матеріал викладений логічно й послідовно. Висновки до розділів і

загальні висновки дисертації є достатньо обґрунтованими, відповідають задекларованим завданням. Отримані в роботі наукові результати у сукупності розв'язують важливу наукову проблему визначення й осмислення складових елементів процесу трансформації політичних відносин між ЄС і РФ упродовж 1991–2025 рр., з'ясування впливу зміни режиму взаємодії між цими суб'єктами на формування європейського політичного порядку і архітектури європейської безпеки. Отримані результати дослідження мають практичне значення і можуть бути використані у діяльності органів державної влади, аналітичних і експертних центрів, науковій та освітній сферах під час подальшого вивчення проблем трансформації політичних відносин ЄС–РФ.

Дисертаційне дослідження Пастовенського Антона Сергійовича «Трансформація політичних відносин між Європейським Союзом та Російською Федерацією: від співпраці до конфронтації» виконано на належному науковому рівні, відповідає пп. 5–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент –

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та журналістики,
декан соціально-психологічного факультету
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

07.08.2026 р.



Борис ДЕМ'ЯНЕНКО

Засвідчую:
Нач. ВК

П. П. Пастушенко